



27 AĞUSTOS 1990



ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI : 4

KAYSERİ — 1987

KUR'AN-I KERİM'İN DÜNYA VE AHİRETE BAKIŞI

Dr. Ahmet COŞKUN*

Tarihin çok eski devirlerinden beri varlıkları tefekkür konusu yapıp onlar üzerinde hüküm veren birçok düşünce sistemleri doğmuş ve pek çok insanı etkilemiştir. Meselâ ilk çağlarda eşya üzerinde fikir yürüten sofistler ve septiklerden bahsolunuyor. Bunlar, eşyanın bir hakikatı olabileceğini kabul etmemiş, varlığı evham ve hayalden ibaret saymışlardır (1). Eşyaya bakış hususunda hataya ve aşırılığa düşen bu anlayış sahiplerinin yanında, budistler gibi dünya hayatına ve maddeye hiç önem vermeyen, dünya nimetlerinden faydalanmayı kendileri için haram sayanlar, hıristiyanları da etkileyerek büyük kitleler üzerinde uyuşturucu bir etki yapmışlardır.

Buna karşı yahûdilik ve materyalizm, alabildiğine dünyaya ve maddeye sarılmayı telkin etmiş, mensuplarını dünya ve madde hırsı içinde bunalıma sevk etmişlerdir. Maddeyi putlaştıran yahudiler, Allah'ı bile madde olarak görmek istemişler, hatta altından put yapıp ona tapmış, madde hırsını bu derecelere kadar götürmüşlerdir (2).

Bu grupların yanında insan hayatının ve hareketlerinin gayesini haz ve zevkte bulan görüşler de yayılmıştır. Bunlar insan için maddi zevklerin dışında bir zevk kabul etmemişlerdir. Bunlara göre insanın hayattaki başlıca hedefi, sıkıntı ve üzüntülerden

(*) Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi

1. Râzî, Muhammed b. Ömer Fahreddin (v. 606/1210) el-Muhassal, (Terc), Prof. Dr. Hüseyin Atay, S. 18 vd. Bolay, Süleyman Hayri, Felsefî Doktrinler Sözlüğü, 245.
2. Bakara 52-55, Nisa 152, Taha 89, 90.

uzaklaşp zevke ulaşmak olmalıdır. Bu felsefe sahiplerine göre ne aile, ne toplum, ne de devletin bir önemi vardır. Böyleleri ölüm, ölüm ötesi düşüncesinden uzak, gününü gün etmek isteyen, pratik hayatta yalnız kendi çıkarlarını düşünenlerdir (3).

Kur'an-ı Kerim nazil olmadan önce bu ve benzeri görüşler revaçta bulunuyordu. Esasen kaynağı ilâhi olsun, insâni olsun her inanç sistemi mutlaka bir hayat görüşü getirmiştir. Verdiği her emir, koyduğu her esas ve belirttiği her hükmünde insan fitratına uygun olanı gösteren Kur'an-ı Kerim, hayat telâkkisinde de bu prensibni muhafaza etmiştir. Aşırılıktan uzak, orta yol onun hayat telakkisinin esasıdır.

A. Hayatın Gayesi

Hayatın gayesi âyetlerde veciz bir şekilde ifade edilmiştir. Hayatın gayesi imtihandır. İmam Mâtürîdî hayatın gayesi mevzuunda «Allah, bu âlemi, ehlini imtihan etmek için yaratmıştır.» (4) derken, şüphesiz bu âyetlere dayanıyordu. Bu imtihanla insanın dünya nimetleri karşısındaki tutumu ortaya çıkarılmak istenmiştir: «Biz, yeryüzündeki her şeyi yer için bir süs yaptık ki insanları deneyelim. (Bakalım) en güzel işleri hangileri yapacak.» (5). Bir başka âyette bu husus, daha açık olarak ifade olunmuştur: «O, hanginizin daha güzel iş yapacağını denemek için ölümlü ve hayatı yarattı.» Hatta Hûd suresindeki ifadede insanın denenmesinin, göklerin ve yerin yaratılışı ile ilgili olduğu hatırlatılıyor ve imtihanın kâinatın temelinde mevcut olduğu, kâinat kanunları arasında yer aldığı ve mevcudatın esasını teşkil ettiği anlatılıyor. (6)

Bu sebeple insan, yaratılmışların merkezi durumundadır. Kur'an-ı Kerim'de anlatılan her şey insan etrafında cereyan eder. Hayvanlardan bahsedilmesi bile insana yardımcı olmaları bakımındandır. (7) Her şey, her mesele, her nimet ve başa gelen her musibet imtihan açısından değerlendirilmiştir (8). İmtihandan

3. Birand, Kamran, İlkçağ Felsefesi Tarihi 104.

4. el-Mâtürîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, Te'vîlâtü'l-Kur'an, Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, Yazma No : 47 V. 26, b.

5. Kehf 7.

6. Kutup, Seyyid, Fî Zilâli'l-Kur'an c. 8, S. 122 (Trc.) Mülk 2.

7. Nâziat 33.

8. Bakara 155; İbnü'l-Esîr, Necmüddîn Ebu's-Saadet el-Saadet el-Mübarek b. Muhammed el-Cezerî (v. 606/1210), en-Nihâye fî garîbi'l-Hadis, Beyrut, Ts. C.5, s. 83.

maksat, kulunun durumunu ortaya çıkarmaktır. aT ki her imtihan olunan kulun kendisi, hem de başkaları bunu görsün de söylecekleri bir şey kalmasin (9).

Hayatın iki ayrı cephesi, Kur'an-ı Kerim'de dünya ve âhîret olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla Kur'an'ın hayata bakışı ancak dünya ve âhîreti birlikte ele alarak ortaya konulabilir.

B. Dünya :

Bu kelime sözlükte «en aşağı), «âdî», «alçak» anlamlarına geldiği gibi, «en yakın», «en uygun» manalarına da gelir (10). Kur'an-ı Kerimde daha çok «el-Hayatü'd-dünya» şeklinde geçer. Aynı manada «el-Arz» da yeryüzü manasındadır. «Dünya» ve «dünya hayatı» tabirleri, yeryüzü hayatından çok, bu hayatın önemli ve asıl niteliğini, insana bakan yönünü belirtir ve «ed-dârül âhîret» = ahîret hayatının karşıtı olarak görülür. Terazinin bir kefesinde dünya hayatı varsa, diğer kefesinde âhîret hayatı vardır. Bu iki hayatın birisinden bahsedilmesi diğerine de dikkati çekmek içindir (11).

Ölümden önceki her şeye dünya, sonraki her şeye âhîret denilmesi zamanla yaygınlaşmıştır. Bu anlamda, insanın ölümden önceki her türlü zevk, haz, arzu ve istekleri de dünya kavramı içinde mütalaa olunmuştur (12). Yenilen, içilen, giyilen şeyler ve oturuş mesken hep dünya kavramı içindedir (13).

Mutasavvıflar ise, insanı, Allah'tan alıkoyan her şeyi dünya kavramı içinde kabul etmişlerdir. «Dünya; nefsin zevklerinden, para ve mal varlığından ibarettir.» diyenler de olmuştur (14).

İktisadi konulardaki araştırmalarıyla tanınan Sabri Ülgener ise bugün dinimizde dünya tabirinden anladığını şöyle ifade

9. Hatib Şirbînî, Muhammed Şemsuddin b. Ahmed el-Kaahirî (v. 977H), es-Sirâcü'l-Münîr fi'l-Îlâne alâ ma'rifet-i kelâm-ı Rabbine'l-Hakîm el-Habîr, Beyrut 1385, c. 4, s. 337.
10. Ragıb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed, el-Müfredât, Kahraman yayınları İstanbul 1986, C. 1, s. 249
11. Asım Efendi, el-Okyanusu'l-Basît fi tercemeti'l-kamûsi'l-Muhît, İstanbul 1250H. C. II, s. 959.
12. Tehânevî, Muhammed b. Ali b. el-Kadî (v. 1158H) Keşşafu Istilâhâtî'l-Fünun Kalkuta, 1862. C. 1, s. 505, Orman Sabri, Gazzali'nin İktisat Felsefesi, İstanbul 1984, s. 82.
13. Tehânevî, a.g.e., C. 1, s. 505.
14. Aynı yer.

ediyor : «Aile bağları, derece derece yakın ve uzak çevre, servet ve mülkiyet, bütün bunların peşinden politik, ekonomik çıkar ve ihtikâr, kısaca dinin «mâsiva» adını taktığı alâka ve ilişkiler, dünya kavramında toplanmış görünür. Madde, çevre ve zaman boyutları etrafında sıralanabilecek ilişkiler bu suretle tek bir ilişkiye sığdırılmış olmaktadır.» (15).

İçinde yaşadığımız âlem dünyadır. Bakış açısına göre dünya için farklı tarifler yapılmıştır. Herhalde umumi dünya içinde herkesin kendine has bir dünyası vardır. Bazıları dünyalarını zindan etmekte ve öyle görmektedir. Bazıları ise onu cennet yapmakta ve öyle görmektedir. İleride bu durum izah olunacaktır. Bizce, Allâh'ın emirleri bu dünyada icra olunduğu, âhiret ve cennet de bu dünyada kazanıldığı için gerçekten bu hayatın ehemmiyeti çok büyüktür.

c) Dünya Hayatının Ayrılmaz Parçaları

İnsanoğlu çok yüksek gayeler için yaratılmıştır. Yaratılışının ulviyetiyle orantılı olarak birçok ihtiyaçlar ile de kuşatılmıştır. Onun, bedenî hareketten zihnî tefekküre, sevinme ve ferah duymadan kalbî sekînete kadar çok ve çeşitli şeylere ihtiyacı vardır (16). Bu ihtiyaçları karşılayacak âltler, vasıtalar ve imkânlar ise sosyol ve fizikî çevresinde bulunmaktadır (17).

Dünya ve dünyalık denince, insan için gerekli gıda ihtiyacı, elbise, mesken gib ihtiyaçların yanında evlenme, âile çevresinde, dost ve yakınlar arasında bulunma ihtiyacı da birlikte düşünülür. Nitekim az önce tariflerde görülmüştür. Bu ihtiyaçların bir kısmı, insanın kendi müdâhalesi olmadan doğrudan doğruya bahşolunmuştur .Hava, su vb. gibi. Bir insanın, kendisini anne-babanın şefkatli kucağında bulması da böyledir. Fakat kulun kendi cüz'i irâdesinin de karıştığı bazı nimetler var ki, onların hayatımızdaki yerine bilhassa dikkat çekmemiz gerekmektedir. Bunların başında hiç şüphesiz mal gelir. Şimdi Kur'an-ı Kerim'in mal ve hayattaki yerine bakışı üzerinde duralım.

Dünya malından faydalanmadan yaşamak mümkün değildir. Kuran, insanın cismânî ve ruhânî hayatının bir takım maddî va-

15. Ülgener, Sabri, *Zihniyet ve Din*, İstanbul, 1981, s. 32.

16. Bakara 260.

17. Hicâzî Muhammed Mahmud, *et-Tefsîru'l-Vâdih*, Kahire 1392 1972, C. 16, S. 5.

sıtalarla kaim olabileceğini açıkça bildirmektedir (18). Maldan bahsedilirken; «Allah'ın geçiminize destek kıldığı mallar» (19) ifadesi malın hayatımızdaki yerini çok veciz bir şekilde anlatmak tadır. Lügat yönünden mal, bir insanın sahip olduğu nesne veya eşya demektir (20).

Mal, beslenme ve giyinme ihtiyacımız için olduğu kadar hürriyet ve istiklâl içinde yaşamamızın da şartları arasındadır. Bunun için «gücünüzün yettiği kadar düşmana karşı kuvvet hazırlayınız.» buyrulmuştur (21). Düşmana karşı kuvvetli olmanın bugün ne büyük mâlî yükümlülükleri gerektirdiği ortadadır.

Müslüman fertlerin ve toplumların olabildiğince zengin olmaları, islâmı tanıtmak ve sevdirmek, ona taraftar olanların ve inananların sayılarını çoğaltmak için de gerekli görülmüştür. Kur'an-ı Kerimde zekâtın sarf yerleri sıralanırken «müellefe-i kulûb»a da yer verilmiştir. Bunlar, zekât yoluyla gönülleri islâma ısındırılmak istenen kimselerdir. Demek ki mal, zenginlik, islâmın yayılmasında kuvvetli bir âmil olarak gösteriliyor. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de dikkatimize çarpan şu olayı da bilhassa zikretmeliyiz. Sebe' melikesi Belkis Hz. Süleyman'a birtakım hediyeler gönderir ve bununla Hz. Süleyman'ı etkilemek ister. Melikenin gönderdiği elçi, hediyelerle gelince, Hz., Süleyman, ona ihtiyacı olmadığını şu ifadelerle bildirir: «Siz mal ile mi, bana yardım ve destekte bulunmak istiyorsanız? Allah'ın bana ihsan ettiği nimet, size verdiğinden daha üstündür» (22). Hz. Süleyman'ın kabul sarayı billurla döşenmiş bir köşktü. Belkis gelip bu sarayı gördüğünde şaşaaasının tesirinde kaldı ve iman etti. Bu hâdise, bize, gözü ve gönlünü madde bürümüş kimselere ancak maddenin gücüyle hakim olunabileceğini bildirmektedir. Bu husus, bilhassa çağımızda önem kazanmıştır. Çünkü çağımızda iktisadî kalkınma ve madde, değer ölçüsü olmuştur. Bunu gözardı edemeyiz.

Öte yandan malın önemi, üstünlük ifade eden kelimelerle anılması ile gösterilmiştir. Mesela maldan «hayr» diye bahsedilmiştir. Bir kısım âyetlerde de mal «fazl» olarak nitelendirilmiştir.

18. Yazır, Elmalı'lı Muhammed Hamdi (v. 1358/1942) Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1960, C. 2, s. 1292.

19. Nisa 5.

20. Asım Efendi a.g.e., C. 4, s. 97.

21. Enfal 60.

22. Neml 36.

Malı «zinet» (süs) olarak ifade eden âyetler de vardır. Ayrıca Kur'an'da hayvanî, nebatî ürünlere ve su ürünlerine yer yer dikkat çekilir (23).

Diğer taraftan dua ile, tevbe ve istiğfar ile malın çoğalmasına çalışmak kullara telkin edilmektedir; Şöyle buyrulmuştur: «O'ndan mağfiret dileyin ki, üzerinize gökten bol yağmur göndersin ve size çok mallarla, oğullarla yardım etsin, size bahçeler versin, ırmaklar versin» (24). Ayette malı çoğaltmak Allah'ın lütfu olarak gösteriliyor. Bunun için peygamberimiz Hz. Enes'e : «Allahım onun malını ve çocuklarını çoğalt.» diye de dua etmiştir (25). Hz. İbrahim de duasında Mekkelilerin bol meyvelerle rızıklandırılmasını istemişti (26). Bizzat peygamberimize hitaben Cenab-ı Hakk: «Rabbın seni fakir bulup zengin yapmadı mı?» (27) buyururken de, zenginliğin ne büyüklü lütuf olduğu gösterilir. Hac ve zekâtın zenginlere farz oluşu da onun önemini gösterir: «Size verdiğimiz rızıktan Allah için harcayın» tarzındaki emirlerde de çalışıp kazanmaya, dağıtmak için biriktirmeye teşvik vardır (28). Evlenip âile yuvası kurmak ta mâlî güce sahip olmağa bağlanmıştır. Kezâ bazı hallerde kölelikten kurtulup hürriyete kavuşmak ta bir meblağ ödemeyi gerektirmektedir (29).

Ticârî maksatla seyahata çıkmak, yolculuğun zorluklarına katlanmak ta, gece ibadetine, teheccüd namazına denk tutulmaktadır (30). Kureyş sûresi başlı başına günven ortamı içinde ticâret ve bu maksatla seyahat yapabilmenin ne büyük bir ilâhî lütuf olduğunu açıklar.

Kur'an-ı Kerim'de dikkate değer bir konu da malın korunması ile ilgili hususlar ve hükümlerdir. İnsan mükerrem olduğu gibi onun rızkı da mükerrem ve korunmaya lâyıktır. Malını koruyacak ehliyeti bulunmayan çocukların ve akılsızların mallarının devlet veya vasîleri tarafından muhafazası emrolunmuştur (31). Khef

23. Bakara 198, Cuma 10, Nisa 32, Araf 32, Kehf 7.

24. Nuh 11, 12.

25. Müslim, Fedâilu's-Sahabe 141, 142, 143.

26. Bakara 26.

27. Duha 7.

28. Yazır, a.g.e., C. 7, s. 5013 vd.

29. Nur 33.

30. Müzzemmil 20; Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî, Medârik, C. 4, s. 306.

süresinde, yıkılmak üzere olan bir duvarın altında bulunan, yetimlere ait bir hazinenin korunması için Hz. Musa ve Hızır aleyhisselam tarafından duvarın yeniden yapıldığının anlatılması ne kadar düşündürücüdür (32). Yine Hz. Yusuf'a, yedi sene içinde meydana gelen bol ürünlerin müteakip yedi senede meydana gelecek kıtlık zamanında korunulup kullanılması ilham edilmişti (33). Bu bize üretim fazlası malları israf etmemeyi, koruyup zamanı gelince kullanmayı bildirmektedir.

Dinin bir hedefi akıllı ve nesli korumaksa, bir hedefi de malı korumaktır. Yer, gök, deniz ve yeraltının insanın faydalandığı tabii kaynaklar olması bakımından korunması çok önemlidir. Günümüzde buna «tabiatın korunması», «çevrenin korunması» gibi isimler veriliyor. Toprağın ve ham maddenin işletilmesi de onların korunması manasına gelir. Bunun için sahipsiz bir araziye işletip değerlendiren kimse ona sahip olabildiği halde, tarlasını kullanmayan, boş bırakan kimse devlet müdahalesiyle karşılaşır.

Dünya hayatının ayrılmaz bir parçası olan malın önemini arzetmeye çalıştık. Daha önce belirtildiği gibi bu dünyada verilen nimetler imtihan içindir. Her nimete bu gözle bakılmalıdır. Esasen dünya, içindeki nimetler ile her bakımdan çekici, bağlayıcı ve özendirici bir yapıdadır. Çünkü insanın hayatına ve ihtiyaçlarına cevap verecek bir güzellik ve zenginlikte yaratılmıştır. Geçici olmasına rağmen bu kadar süsülü olarak yaratılması, imtihan hikmetiyle izah olunabilir. Bu imtihan sonucunda kimin, vasıtayı gaye yaptığı ortaya çıkacaktır. İleride izah olunacağı gibi, bir bakıma dünya âhiretin örneği, dolayısıyla âhiretin habercisidir. Dünyanın nimetleriyle Allah insanlara daha mutlu ve güzel bir hayatın kendilerini beklediğini müjdelemiş olmaktadır. Şimdi bu hayatı tanımay çalışalım.

D. Ahiret :

Âhiret, sözlükte, öldükten sonra tekrar devam edecek olan cis-mânî ve rühânî hayat olarak tarif edilir. Ölümünden önce zevk alınan her şey dünya kavramı içinde ifade edildiği gibi, ölümden sonra tadılacak her şey de âhiret kavramı içinde anlaşılmaktadır (34).

31. Nisa 5.

32. Kehf 82.

33. Yusuf 46 - 48.

34. Tehânevî, a.g.e., I, s. 505.

Allah'a ulaşma yolunun bir merhalesi bir «menzil»i bu dünya, bir menzili de ahirettir. Dünya bu yolculuğun insana yakın, âhiret ise, uzak menzili durumndadır. Arapçada, bu durumlarına uygun düşen bu iki kelime ile ifade edilmiştir (35). Kur'an-ı Kerim'de, «ed-dârü'l-Âhiret», «en-neş'etü'l-Âhiret» şeklinde geçer.

Âhiret fikri, Hz. Adem'den beri, her milleti, her cemaatı meşgul etmiş bir iman esasıdır. Bunu görmek için dinler tarihi kitaplarına bir göz atmak kâfidir. Bu bize, âhirete iman duygusunun Fıtri oluşunu gösterir. Dünyaya gelmek insanın elinde olmadığı gibi, gitmemek te elinde değildir. Bunun için Necm sûresinde «ârihet de, dünya da Allahındır» buyrulmuş, dünya nasıl bir gerçekse, âhiretin de aynı derecede bir gerçek olduğu haber verilmiştir. Kur'an-ı Kerim, ölümden bahsederken, hep nefis kelimesini kullanır. Nefs, ruh ve zat manasınadır. Demek cesedin hayatı yok olacak, fakat özü kalacaktır (36). Âhiretin varlığı ruhun hayatının sonsuzluğunun bir garantisidir. Dolayısıyla insan için iman ve ümid kaynağıdır.

E. Dünya Âhiret İlişkisi

Şimdi konumuzun ağırlık merkezini teşkil eden bölümüne gelmiş bulunuyoruz. Bu çalışmamızın asıl maksadı, dünya-âhiret dengesini belirtmek ve bu konudaki yanlış anlayışları tashihe imkan hazırlamaktır. Dünya ile âhiret birbiriyle münasebetleri bakımından ele alınmayınca konu askıda kalır, dolayısıyla tatmin edici olmaz.

Âhiret, bu hayatın, yani dünyanın gayesidir. Bunun için âhireti inkâr etmek, bu dünyayı inkâr etmekten farksızdır. Âhireti inkâr etmek bu hayatı gayesiz görmek demektir. Halbuki ahiretsiz bir dünya, Kur'an'ın tabiriyle abes olurdu: «Bizim sizi boşu boşuna yarattığımızı ve sizin bize döndürülmeyeceğinizi mi sanıyorsunuz». «İnsan başıboş bırakılacağını mı sanır» (37). Ankebût suresinin 20. âyetinde işaret edildiği gibi, dünyanın varlığı, âhiretin varlığının en büyük habercisidir. Madem dünya var olmuştur. âhiret te var olacaktır. Bu âyette yeryüzünü gezmek, dolaşmak,

35. Orman, Sabri, a.g.e, s. 72.

36. Isfahânî, Ebu'l-Kasım el-Hüseyin b. Muhammed er-Ragıb (v. 502/1108), el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'an (Neşr., Muhammed Ahmed Halefullah) Mısır 1970, s. 501.

37. Kıyame 36.

yeryüzünün dışını içini tetkik etmek, tabiatta hüküm süren kanunların mahiyetini anlamak tavsiye ediliyor. Böylece, Allah'ın ölüleri nasıl dirilteceğinin delillerinin anlaşılacağı ifade ediliyor.

✓ Adaletin gerçekleşmesi için âhiret lazımdır. Bunun için buyrulmuştur ki : «Kötülük işleyenler, iman edip en yararlı işleri işleyenlerle bir tutulacaklarını asla sanmamalıdır» (38).

Âhiret fikri ve inancı bu dünyaya da düzen vermektedir. Ahiret, hesap, cennet ve cehenneme inanmış kimselerden kurulu bir toplumda herkes hakkına razı olur, başkalarına zulüm yapamaz. Bu durum ise dünyayı da cennet haline getirir. Hamdi Yazır merhum konuya bir başka açıdan bakarak özetle şu açıklamaları yapıyor: Kur'an-ı Kerimdeki canlı cennet tasvirleri, bize bir yandan da dünyamızın, evimiz ve yurdumuzun şeklini çizmektedir. Bir müslümanın evinin ve yurdunun da Kur'an'da tasvir edilen cennet gibi güzel ve pırıl pırıl olması gerekir (39). Nitekim Hz. İsa ve annesine verilen nimetler anlatılırken: «onları oturmaya elverişli, çeşmeli bir tepeye yerleştirtik» (40) buyrularak, her müminin çevresi bakımından oturmaya elverişli, sulak bir tepede veya yüksekçe bir yerde yaşamaları gerektiğine işaret ediliyor. Çünkü Allah onları temiz bir yerde, yemyeşil bir toprakta, suyu bol olan bir arazide korumuş, yerleştirmiştir. Demek ki mümin, böyle bir yerde rahat ve huzur bulabilir. Bu, biraz da cennete talebi artırmak için gereklidir. Çünkü mümin nazarında dünya nimetleri cennet nimetlerinin nümûneleri durumundadır. Nitekim Bakara sûresinin 25. âyetinde cennet nimetlerine nail olanların: «biz, dünyada da bu meyvelerle rızıklandırılmıştık.» diyecekleri belirtilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de «dünya» kelimesi 115 defa, «ahiret» kelimesi de ilâhî bir denge belirtisi olarak yine 115 defa geçmektedir. 48 âyette de her ikisi birlikte zikredilmiştir. «Hayat» kelimesi umûmiyetle «dünya» ya izafetle, nâdiren de müstakil olarak Kur'an'da 71 defa zikredilmiştir. «Yeryüzü» manasına gelen «el-Arz» kelimesi ise toplam 462 defa geçmektedir (41). «Dünya» kelimesinin «hayat» kelimesiyle «el-Hayatü'd-dünya» şeklinde geçmesi-

38. Câsiye 21.

39. Yazır, a.g.e., C. 1, s. 277.

40. Müminûn 51.

41. Abdülbâkî Muhammed Fuad, el-Mu'cemu'l-Müfehres li-elfazi'l-Kur'an, Kahire 1958, s. 26-32.

ne karşılık «âhiret» kelimesi «dâr» kelimesiyle birlikte «ed-dârü'l-âhiret» şeklinde zikredilmektedir. «el-Hayatü'd-Dünya» tabirinin geçtiği yerlerde; daha çok, âhiretin ihmal edildiği bir dünya yaşayışı kasdolunmaktadır.

↓ Kur'an'ın amacı kendisine bağlananlara iki dünya saadetini temin etmektir. Her iki hayata da gerekli önem verilmiştir. Dünya-Ahiret dengesini çok açık olarak ifade eden âyetlere rastlıyoruz. Bu gibi âyetler, müslümanın her iki hayatta nasip ve mutluluk istemesinin Allah'ın muradına uygun olduğunu bildirmektedir. Meselâ Bakara 201. âyeti : «Onlardan kimi de: Rabbimiz bize dünyada da güzellik ver, âhirette de güzellik ver, bizi ateş azabından koru!' der» tarzında istekte bulunulmasını öğütlemektedir. Bu âyetteki ifadelerin bir benzeri de Kârûn kıssasında geçmektedir. Kârûn, Kur'an-ı Kerim'in bildirdiğine göre Hz. Musa'nın kavmindendir ve zamanının en zenginidir. İlmine ve malına mağrur olmuş, bu gururu kendisinin mal varlığı ile birlikte boğulup yerin dibine geçmesine sebep olmuştur (42).

İşte bu olay anlatılırken, Kârûn'un durumuna düşmek isteyenlere şöyle bir hedef gösteriliyor: «Allah'ın sana verdiği maldan harcayıp âhiret yurdunu ara. Dünyadan nasibini de unutma! Allah'ın sana ihsan ettiği gibi, sen de ihsanda bulup. Yeryüzünde fesad çıkarma. Çünkü Allah fesatçıları sevmez (43). Allah'ın ihsan ettiği çok mal, Kârûn'a âhireti unutturmuştu. Şımarıklığı bundan ileri geliyordu. Mal alâkası, onun âhiretle ilgili amellerinden de kopmasına sebep oldu. Nihayet bu bocalama onu inkâra kadar götürdü. İşte «Allah'ın sana verdiği imkânlar ile âhiret yurdunu kazan.» buyrulması bundandır (44). âyette «dünyadan nasibini unutma!» buyrulurken farz ve nafile cinsinden yapılan her çeşit hayır ve yardımın da müminin rızkı, nasibi olduğuna işaret vardır. Müminin dünyadan nasibi, yalnız yediği, içtiği, hü-lâsa tükettiği şeyler değil, aynı zamanda âhiret ameli olarak yaptığı hayırlardır. Âhiret azığı olan bu nasibini kazanmayı kul ihmal etmemelidir (45).

42. Kasas 81.

43. Kasas 77.

44. Mâtürîdî, a.g.e., V. 424 b.

45. Neysâbü'rî, Nizâmüddin el-Hasan b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Kummî (v. 730), Garâibü'l-Kur'an ve Regaibu'l-Furkân, Mısır 1321, Cüz 20, S. 67; Elmalılı, a.g.e., C. 1, s. 192 vd.

† Kur'an, iki hayat arasında denge kurmak istediği için, âhiretin unutulmasını istemediği gibi, dünyanın unutulmasını da istemiyor. Yukarıda meâli verilen âyet; «âhireti aramak, dünyayı unutmamak, âhiret için bile dünyayı unutmamak» şeklinde Kur'an'ın getirdiği hayat sistemini formüle ederken, dünyanın, âhirette köprü olması bakımından da yeri ve ehemmiyetini göstermektedir. Dünyayı bu anlamda değerlendirmesini bilmeyen, ölçüyü kaçıran, dünyayı gaye sanıp nimetlerine gömülen kimselere cehennemde yapılacak şu azarlama ne kadar acıdır: «İnkâr edenler, getirilip ateşe sunulacakları gün, kendilerine: 'en güzel, en iyi şeylerinizi dünya hayatına harcıyıp tükettiniz, onlarla yararlanıp keyif sürdürdünüz, (burası için hiçbir şey bırakmadınız) (46).

† Bu dünyada verilen her mal aslında ebedî hayatı kazanmak için verilmiştir. Ahiret azığı olsun diye verilen bir malın şükrü bilinmez, sonsuz ebediyet yolculuğuna azık yapılmazsa, bu mal, israf edilmiş, telef edilmiş demektir. Bu ise nankörlüktür, cezası ağırdır (47).

Dünyaya meyil ve mal sevgisi aslında yaratılışta insanda mevcut bir sevgidir. Kur'an-ı Kerim, bunu bir vâkıa, bir gerçek olarak bildiriyor (48). Dünyanın imarı, mal ve mülkün artışı bu yolla mümkün olmaktadır. Fakat insanın yaratılışında mevcut bir tabiat daha vardır ki onu bu işte aşrılığa ve dengesizliğe sürüklemektedir: Acelecilik. Kur'an-ı Kerim'in ifade buyurduğu gibi: «İnsan çok acelecidir» (49). İnsan bu acelecilği yüzünden, önünde gördüğü, temas halinde bulunduğu dünya nimetlerine kendisini tamamen kaptırabilmekte, eline peşin olarak geçen lezzetlere kapılmakta, henüz görmediği, ama gördükleri kadar gerçek olan âhireti unutmaktadır. İşte bunun için bazı âyetlerde dünya zemmedilmiştir. Gerçekte dünya değil, fakat âhireti ihmal ve inkâr manasında bir dünya alâkası kötülenmiştir. Bu hususu Âli İmran'ın 14. ve 15. âyeti çok güzel bir şekilde ifade etmektedir. Buyrulur ki: «Kadınlardan, oğullardan, kantarlarca yığılmış altın ve gümüşten, (otlağa) salınmış atlardan, davarlardan ve ekinlerden gelen zevklere aşırı düşkünlük, insanlara süslü (cazip) gösterildi. Bunlar sadece dünya hayatının geçimidir. Asıl varılacak güzel yer, Allah'ın yanındadır. De ki : «Bunlardan daha iyisini si-

46. Ahkaf 20.

47. Mâtürîdî, a.g.e., V. 525 b.

48. Âli İmran 14, Âdiyat 8.

49. İsrâ 11.

ze söyliyeyim mi? Allah'tan korkanlar için Rabb'leri katında altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allah'ın rızası vardır. Allah kulları görür.»

Görüldüğü gibi 14. âyette birkaç madde halinde sayılan dünya nimetlerinin bizzat kendilerine karşı beslenen sevgi ve alâkânın yaratılış icabı olduğu belirtilmekte; fakat bunlara takılıp kalma tehlikesi mevcut olduğu için 15. âyette cennet ve cennet nimetlerinin bunlardan hayırlı olduğunun unutulmaması gerektiğine dikkat çekilmektedir.

Âyetin tefsirinde İmam Mâtürîdi, yine imtihan meslesine temas ediyor, diyor ki, imtihan maksadıyla verilen bu dünyanın geçici zevklerine karşı aşırılığa düşmeyen kimselere, 15. âyette, isabetli hareket etmiş, hayırlı olanı seçmiş buldukları müjdelenmiş olmaktadır (50). Elmalı'lı Hamdi Yazır ise, sayılan bu nimetlere iki yönden bakmanın gereği üzerinde duruyor. Bir yönden bu nimetlerin her biri şükrü gereken, meşrû dairede istifade edilecek olan müsbet şeylerdir. Diğer yönden de herbiri helâl olmayan halere sebep olabilen zararlı şeylerdir. Müsbet, faydalı yönleriyle kendilerini süslü gösteren Allah; menfi ve harama sebep olan cihetleriyle süslü gösteren ise şeytandır (51). İmam Gazali'ye göre de mal, ya da servetin iyi veya kötü oluşu zamana, mekâna ve şahıslara göre değişebilir (52).

✧ Kur'an-ı Kerim'de dünyayı zemmeden âyetlere de bu açıdan bakılması gerekir. Kötülenen şey dünya veya dünyalığın kendisi değil, kullanılmasındaki tarz ve niyettir. Dolayısıyla biz de dünya ve âhiret ilişkisi ile ilgili açıklamalarımıza devam ederken, bazı tesbitlerimizi maddeler halinde sunmaya çalışalım :

① Kur'an, servet toplamayı çirkin görmemiş, fakat onu elde tutmayı kötülemiştir. Âyette, «toplayıp infak etmeyen, biriktirip bekletenler» kaydı vardır: «Altın ve gümüşü toplayıp onu Allah yolunda harcamayanlar için elemli bir azap vardır.» buyrulmuştur (53). Demek ki gaye dünya değil, mal biriktirme değil, Allah yolunda harcama ve cennete hazırlanmadır.

50. Mâtürîdi a.g.e., 56 b.

51. Yazır, a.g.e., C. 2, s. 1051.

52. Gazzali, Ebû Hâmid Muhammed Hücetü'l-İslâm (v. 505 H.) İhyâu ulûmu'd-din, Kahire 1306 H., C. 3, s. 234.

53. Tevbe 34.

2. Bazı âyetlerde dünyanın oyun ve eğlence olduğu ifade edilmiştir. Dünyaya oyun ve eğlence denilmesi, onunla ilişki kuran insanlara göredir. Oyun ve eğlence olan dünya putperestlerin dünyasıdır. Çünkü salih amel işleyen müminlerin hayatı oyun ve eğlence olamaz (54). Ahiretten kopuk bir dünya hayatı oyunu ve eğlence sayılmıştır: «Bu dünya hayatı, eğlence ve oyundan başka bir şey değildir. Ahiret yurdu, işte asıl hayat odur. Keşke bilselerdi» (55). Belli ki dünya hayatının geçici olması ondaki hayatî faaliyetlere bir eğlence ve onun rengini vermektedir. İfade, bir mukayese üslûbu taşıyor. Geçici oluşu dolayısıyla dünya hayatı ârızî bir hayat olarak vasıflanmıştır. Çünkü «asıl hayat âhiret hayatıdır» kaydı var (56).

Âyetin maksadını iyi anlamamız gerekir. Âyet çalışmayı terk etmeyi, dünyadan el etek çekmeyi telkin etmiyor. Böyle olsa, peygamberlerin her birinin bir mesleği bulur, maneviyatta öncü oldukları gibi, çeşitli sanat sahalarının da temsilcisi olabilirler miydi (57). Âyetin maksadı, hayatın dünya hayatından ibaret olmadığını göstermektedir.

3. İnsan bazan malını feda etmekle kalmaz, canını da feda eder. Şehitlik, gazilik ideali bunu gerektirebilir. Cihad ruhu bunu gerektirebilir. Bu sebeple olmalıdır ki bazı âyetler harbe karşı kayıtsız kalan müminleri uyarıcı mahiyette, dünya hayatını sert bir dille kötölemişti: «Ey iman edenler, size ne oldu ki: «Allah yolunda topluca savaşa çıkın!» denildiği zaman yere çakılıp kaldınız. Yoksa âhireti bırakıp dünya hayatına mı razı oldunuz. Ama dünya hayatının geçimi, âhiretin yanında pek azdır. Bu âyet, Tebük seferinde nâzil olmuştur. Bu sefer, hicretin 9. yılında Roma imparatorluğuna karşı hazırlanmıştı. Roma, islâmın yayılmasını durdurmak için pek tehditkâr bir tavır almıştı. Bunu bastırma için Resûlullah (SAV)ın etrafında otuzbin asker toplandı. Fakat gerek düşmanın kuvvetli oluşu, gerekse zamanın elverişli olmayışı harbe çıkmayı zorlaştırıyordu. Bir taraftan, yazın şiddetli sıcağı ve yolun uzunluğu var. Diğer taraftan, meyveler tam olgunlaşmış, toplanacak halde. Bunlardan ayrılmak kolay değil.

54. Neysâbüri, a.g.e., C. 7, s. 94.

55. Ankebût 64.

56. Hatîb Şirbînî, a.g.e., C. 3, S. 153.

57. Serahsî, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed (v. 490/1097), el-Mebcut Mısır 1324, C. 30, s. 246.

Münafıklar bütün bu menfî şartları kullanarak kargaşa çıkarmak, harbi engellemek istiyorlardı. İşte yukarıda meâlini verdiğimiz âyet bunun üzerine nâzil oldu (58).

Dünyada silahsızlanmadan sık sık söz edilse bile sonuç alınmamakta, bütün devletlerin savunma harcamaları korkunç rakamlarla ifade olunmaktadır. Modern silahlara rağmen harplerde zafer kazanmak için insan unsurunun yeri ve önemi büyüktür. Bugün âhirete inanmış olan fedâkâr insanlara her zamankinden daha çok ihtiyaç vardır. Kur'an-ı Kerim'in, bu yönden, dünyayı niçin zemmettiği açık olduğu gibi, Allah yolunda canını fedâ edenlerin eriştikleri üstün hayat ve onlara va'd edilen mükâfaat da sevindiricidir: «Dünya hayatını âhiret hayatı karşılığında satanlar, Allah yolunda savaşsınlar. Kim Allah yolunda savaşır da, öldürülür veya galip gelirse, biz ona yakında büyük bir mükâfaat vereceğiz (59).

4. Mal, eblâd, ticaret, alım - satım, kişinin Allah ile irtibatını azaltıp, zikre mani olabilir. Bazı âyetler de bu noktadan dikkat çekicidir: «Bilin ki, mallarınız ve çocuklarınız birer fitne (imtihan) dır. Büyük mükâfaat ise Allah'ın yanındadır (60).

5. Kur'an önce yeryüzündeki nimetlere dikkat çeker. Herkesten önce müminlerin bu nimetlerden istifade etmesi gerektiğini belirtir, sonra âhiretteki nimetlerin daha hayırlı ve daha süreklili olduğunu bildirerek, iki hayat arasında tercih yapmak imkânı verir. Bu konudaki âyetlerin akla hitap etmesi, ikna yolunu seçmesi de Kur'an-ı Kerim'in eğitim metoduyla ilgili önemli bir husustur: «Sizin yanınızda bulunan (dünya malı) tükenir. Allah'ın yanında bulunan ise bâkîdir (tükenmez). «Mal ve evlâd, dünya hayatının süsleridir. Bâkî kalan güzel, yararlı ameller ise Rabbin yanında sevapça daha da hayırlıdır, emel ve ümidce de» (61).

6. Kur'an'da kötülünen, dünya nimetleri değil, bunların sebep olduğu gurur, gaflet ve azgınlıktır: «İnsana nimet verdiğimiz zaman, yüz çevirip yan çizer.» Sahip olduğu dünyevî imkânların âhirette kendisini muhtemel felâketlerden kurtaracağını sanan ve bu imkânlarını peygamberimize karşı düşmanlık vasıtası

58. Râzî, Fahrüddin, Mefâtihu'l-Gayb (Tefsir-i Kebîr) İstanbul 1308 H., C.4, s. 640.

59. Nisa 74.

60. Enfal 28, Nur, 37.

61. Kehf, 46.

yapan Ebu Leheb, Leheb suresinde kötülenmiştir (62). Hatta Hümeze sûresinde malın verdiği azgınlık ve gururun başkalarının izzet-i nefesine saldırmaya kadar götürdüğü anlatılıyor : «İnsanları diliyle çekiştiren, kaş ve gözüyle işaretler yapıp alay eden her fessâdın vay haline. O ki mal yığdı, onu saydı durdu. Malının kendisini ebedî yaşatacağını sanır (63). Her iki sûrenin sonunda da, malına dayanarak azgınlık yapanlar, ağır azap tehdidine maruz bırakılmışlardır. Peygamberimizin vefatından sonra mürted olanlar da mal hırsından bu duruma düşmüşlerdir. «Namazı kılarız ama zekâtı vermeyiz» diyorlardı (64). Yukarıda, «Dünya Hayatının Ayrılmaz Parçaları» bölümünde önemi ortaya konulan mal, cennete köprü olacağı yerde, kötü niyet ve kötü kullanım yüzünden, cehenneme köprü olmaktadır.

7. Bu son maddemizi, geçmiş bahislerin bir özeti ve kısa bir tekrarı olarak belirtmeye çalışalım: Bazı âyetlerde dünyanın aşağılandığı bir gerçektir. Fakat Kur'an'da aşağılanan dünya onun dış görünüşü ve nimetlerinden istifade ciheti değil, ona karşı taşınan niyet ve tavırdır. Mal-mülkle ilgilenmenin herhangi bir sakıncası yoktur. İç âlemimize hükmetmeğe ve bizi esâreti altına almağa kalkmadıkça, dünyanın yiyecek, içecek, giyecek v.b. nimetlerinden istifade yasak değildir. Hatta böyle bir «yasaklık» iddiasını Kur'an, ağır ve iğneleyici bir ifâde ile reddeder: « De ki: Allah'ın kulları için çıkardığı süsü ve güzel rızıkları kim haram etti.?» (65).

Maddenin alınmasındaki niyet ve kasıt önemlidir. Onu dünya ve âhirette huzurlu yaşamanın vasıtası bilerek elde edenler hayır görürler, onu gaye sananlar ise zarara uğrarlar (66). Bir müslümanın davranışlarının hedefi tayin olunurken onun hayatı dahil her davranışının Allah rızasına dayanması gereği belirtilmektedir. Bu açıdan Reneo - Genon, Erich Fromm vb. bazı batılı psikologlar ve fikir adamları, temelinde maddeye dayanan, maddenin ötesinde bir gayesi olmayan Batı Medeniyeti'ni ve zirveye ulaşan teknik imkânları alkışlamak bir tarafa, tenkit etmekle insanlı-

62. Leheb, 1.

63. Hümeze, 1.

64. Askalânî, Şihâbüddin Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer (v. 852/1489), Fethu'l-Bârî bi şerhi'l-Buhârî Mısır, 1959, C. 3, s. 76; el-Hâfiz el-Heysemî, Mektebetü'l-Kudsî, Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid, C. 6, s. 220.

65. Araf, 32.

66. el-Mübârekfûrî, Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim, Tuhfetu'l-Ahvezî, şerhu camii't-Tirmizi, Kahire 1359, VII, 163.

ğın kurtuluşu için yeni arayış ufukları göstermektedirler. Erich Fromm'un şu sözleri bu konuda ne kadar manalıdır : «Artık birçok insan, endüstri çağının verdiği sözleri ve büyük va'dleri yerine getiremeyeceğini anlamış durumda. Çünkü biliyorlar ki, mutluluk ve en büyük hazı tatmak, tüm arzuların yerine getirilmesinin bir toplamından ibaret değildir. Yaşamamızın efendisi olmak düşleri, hepimizin bürokrasi makinasının birer çarkı olmamız karşısında suya düşmüştür. Ayrıca teknik gelişmeler bir yandan çevre ve doğa kirlenmesini gündeme getirirken, öte yandan da tüm bir insanlığın sonu olabilecek atom savaşı tehlikesinin doğmasına yol açmışlardır » (67). Görüldüğü gibi yazar, sırf maddî yükselmenin ve tekniğin görünüşteki göz kamaştırıcılığının arkasında insanlığı nasıl bir çıkmaza doğru sevkettiğini haber vermektedir.

Kur'an-ı Kerim bu yönü ile dünyayı zemmettiği gibi, onun bu yöne hasredilen bilgisini değersiz bulur: «Onlar ancak bu dünyaya hayatının dış tarafını bilirler, fakat onlar âhiretten tamamıyla habersizdirler » (68).

Tanınmış iktisatçılarımızdan Sabri Ülgener, Zihniyet ve Din adlı bir araştırmasında İslâmın dünyaya karşı tutumunu şu sözleriyle özetlemektedir: «Uzağında durulması istenen kirli ve günahkâr «dünya» eşyanın maddesinden kişinin iç âlemine (kasd ve niyetine) aktarılmış olmaktadır. Nitekim dünya malı (dünya hayatının metaı) kalem kalem sayılıp dökülecek olsa her birinin kendi maddesinden çok, peşine taktığı hırs ve ihtirastan dolayı aşağılandığı görülür». İslâm, mala kibir ve gurur metaı, çokluk yarışı olduğundan karşıdır.» (69).

Aynı hükmü yukarıda meâlini verdiğimiz âyette bahis konusu edilen «ilim» için teşmil etmek te isabetli olur. Kur'an-ı Kerim'in bütünü içinde okumak ve ilim en büyük teşviki gördüğü ve peygamberimize: «Allahım ilmimi artır» diye dua etmesi emrolunduğu halde dünyayı, hayatı çıkmaza doğru götüren hedefsiz ve gayesiz kimselerin elindeki ilim kötülenmiştir.

Mal veya servetin fayda ve zarar diye iki zıt unsuru bir arada içine alması, onun sadece iyi veya sadece kötü olarak vasıf-

67. Fromm, Erich, Sahip olmak ya da olmak, (Trc.) Aydın Arıter İst. 1982, s.19.

68. Rum, 7.

69. Ülgener, a.g.e., s. 33.

lanmasına engeldir. Böyle olunca da yerine göre iyi yerine göre de kötü olacak demektir. Bu da zamana, mekâna ve şahıslara göre değişebilir, diyebiliriz. Bu açıdan insanın dünyaya âit her arzu, istek ve eğiliminin kötü olmadığı kabul edilmiştir. İmam Gazalî, dünya zevklerini üçe ayırarak değerlendirir: ① — İnsana âhirette de arkadaşlık eden ve insanın ölümünden sonra da meyvelerini devşirebileceği şeyler. Bunlar ilim ve ameldir. ② — Dünyada geçici bir zevk veren, âhirette hiçbir faydası olmayan zevkler. Hazları, günah olan yoldan tatmin etmek, her türlü debdebe ve ihtişam. ③ — Geçici bir zevkle birlikte âhîret amellerine yardımcı olan zevkler. İlim ve amelde sebat için gerekli vücut ihtiyaçları bu kısma girer. Dolayısıyla Gazalî'ye göre bunlar da birinci kısma dahil sayılırlar (70). Yalnız Gazalî akıllı insanın mübah ve helâlden de mümkün merteye sakınmasını, aşırılığa kaçmamasını tenbih eder. Çünkü bunlardan faydalanmada bir günah bulunmasa da, uhrevî kazanç vesilesi olacak şeyler boş yere harcanır, dolayısıyla bu türlü bir kayıp sözkonusu olabilir (71). Bu sebepten bazı âyetlerde dünya nimetlerinden istifadeye teşvikin arkasından hemen aşırılığa kaçılmamasına dikkat çekilmiştir: «Ey iman edenler, Allah'ın size helâl ettiği o temiz ve güzel şeyleri (kendinize) haram kılmayın. Normal sınırı aşmayın. Çünkü Allah sınırı aşanları sevmez» (72).

✍ Bu âyetin tefsirinde Hamdi Yazır şu ifadeye yer veriyor: «Ne Allah'ın nimetlerini beğenmemek, onlardan kaçınmak gibi nankörlük ve ne de bu dünya nimetlerini gaye sanıp Allah'tan ve âhîretten habersiz olarak hırs ve şehvete esir olunuz » (73).

İşte bu şekilde, araştırmamızın başından beri arz etmeye çalıştığımız âyetler hep dünyada dengeli bir hayat sürüp, âhîret yurdunu kazanmanın yolunu göstermektedir.

70. Gazzali, a.g.e., s. 3, s. 220

71. A.g.e., C. 3, 5, 220-221.

72. Mâide 87.

73. Yazır, a.g.e., C. 3, s. 1799.

